

PRECIZĂRI TOPOGRAFICE DESPRE UNELE INSCRIȚII DOBROGENE

La sfârșitul secolului trecut, Gr. Tocilescu a inițiat, pe lângă săpături sistematice, și o vastă acțiune de adunare a monumentelor epigrafice și sculpturale apărute întâmplător pe tot cuprinsul țării. Autoritățile locale, cărora li s-a cerut să semnaleze Muzeului național de antichități din București aceste descoperiri, au trimis numeroase note însoțite adeseori de transcrierea inscripțiilor și de desene. Asemenea note se găsesc depuse la Academia R.P.R., împreună cu manuscrisele lui Gr. Tocilescu, și în arhiva MNA. În afară de aceste notițe, indicații prețioase asupra condițiilor de descoperire a monumentelor adunate în acea vreme se află și în însemnările și rapoartele pe care P. Polonic-senior le-a întocmit în cursul perieghazelor sale. Confruntarea acestor informații cu datele din publicații arată că pentru unele inscripții descoperite și publicate în ultimii ani ai activității lui Gr. Tocilescu, indicarea locului de găsimă este greșită. Aceste inadvertențe îmi propun să le semnez în cele ce urmează¹.

1. *Fouilles* . . . , p. 203, nr. 26 (= *CIL*, III 14442), altar dedicat de *veterani et Cives Romani vico V. . .* împăratului Antoninus Pius; publicat ca provenind din Tulcea, a fost găsit de fapt la Rîmnicul de Jos, în curtea unui locuitor, după cum rezultă din *Mss.*, vol. 5132, f. 201. *Vicus V. . .*, localizat pînă acum undeva în împrejurimile Tulcei, poate fi identificat în baza acestei informații cu așezarea de la Rîmnicul de Jos, unde se află un grup de tumuli datați de V. Pârvan în epoca romană².

¹ Notele trimise de primarii sau învățătorii din satele dobrogene, precum și însemnările lui P. Polonic oferă date certe pentru condițiile descoperirii acestor monumente. Confuziile din *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucarest, 1900 — căci mai ales despre inscripțiile apărute în acest volum va fi vorba în cele ce urmează — s-au născut, credem, din neutilizarea acestor materiale. Capitolul intitulat *Inscriptions inédites* este textul unei comunicări prezentate la Acad. des Inscr. et Belles Lettres din Paris, în 27 octombrie 1899, pentru a cărei redactare e puțin probabil ca Gr. Tocilescu să fi avut la îndemână notele sus-amintite.

² V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, București, 1913, în *ARMSI*, ser. II, tom. XXXV, p. 52—60. Într-una din movilele de la Rîmnicul de Jos a fost descoperit altarul funerar al lui Aelius Ingenuus, bf. cos. leg. XI Cl. În apropiere, V. Pârvan presupunea existența unei *statio de beneficiarii*, precum și a așezării întemeiate în preajma ei.

2. *Fouilles...*, p. 206—207, nr. 31 (= *CIL*, III, 14447), piatră de hotărnicie între latifundiile Messiei Pudentilla și pământurile țăranilor din *But. eridava*, găsită «aproape de Isaceea». Un al doilea exemplar al acestei inscripții a fost descoperit de V. Pârvan, în 1915, la Histria, folosit ca material de construcție, în marele zid de incintă. Cele două exemplare ale inscripției fiind găsite la o depărtare atât de mare unul de altul, localizarea *But. eridavei* a rămas nesigură, undeva în nordul Dobrogei, între Isaceea și Histria³. O notă a autorităților comunale din Casapchioi (Sinoe), *Mss.*, vol. 5132, f. 202, arată însă că exemplarul publicat de Gr. Tocilescu a fost descoperit la Sariurt în curtea unui locuitor. Prin aceasta, *But. eridava* poate fi fără ezitare atribuită teritoriului histrian, așa cum a fost înclinat s-o facă V. Pârvan și, acum de curînd, I. I. Russu⁴.

3. *AEM*, VIII, p. 32, nr. 1 (= *CIL*, III, 7526) altar cu inscripție conținînd prescripții referitoare la sărbătorirea Rosaliilor, „de la Caraharman” (azi Vadu); altarul a fost însă descoperit la Cieracci (Sibioara), așa cum rezultă dintr-o notă scrisă în anul 1883 de Gr. Tocilescu, în *Mss.*, Vol. 5132, f. 3⁵.

4. *Fouilles...*, p. 205, nr. 28 (= *CIL*, III, 14441), altar dedicat împăratului Antoninus Pius de către cetățenii romani din *Vicus Urb...*, din „apropiere de Tulcea”. După cum arată însă o însemnare a lui Gr. Tocilescu în *Mss.*, vol. 5131, f. 223, monumentul a fost adus de la Medgidia⁶.

5. V. Pârvan, *AA*, 1914, col. 441—442, piatră de hotărnicie a proprietății lui Ti. Claudius Firminus, „de la Constanța”. Piatra a fost descoperită încă în anul 1901 la Pantelimonul de Sus, dar nefiind publicată imediat de Gr. Tocilescu, i s-a pierdut identitatea, așa cum s-a întîmplat cu alte numeroase monumente descoperite în acea vreme. Proveniența sa de la Pantelimon este asigurată prin două însemnări din *Mss.*, vol. 5131, f. 81 și vol. 5132, f. 321.

6. *Fouilles...*, p. 208, nr. 33 (= *CIL*, III, 14443), stelă funerară dedicată memoriei lui Ti. Claudius Vettius, și *Fouilles...*, p. 208, nr. 34 (= *CIL*, III 14444), stelă funerară pusă pentru Cocceia Dorina, publicate ca provenind de „lîngă Tulcea”; în realitate au fost descoperite la Slava Rusă, în curtea unui locuitor, fapt ce reiese din notele autorităților locale depuse în Arhiva MNA, anul 1898, p. 40—42 și 52.

7. *AEM*, XIX, p. 91, nr. 34 (= *CIL*, III, 13739), stelă funerară dedicată lui Nepotianus, cu indicația locului de descoperire „lîngă Babadag”; a fost găsită în colțul de SV a cetății bizantine de la Cetatea Zaprojeni, întrebuintată ca material de construcție, așa cum rezultă din raportul lui P. Polonic, în *Mss.*, vol. 5132, f. 94—95.

³ V. hărțile anexate la V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*; *Istoria Romîniei*, I, p. 490.

⁴ V. Pârvan, *Histria*, IV, în *ARMSI*, ser. II, tom. XXXVIII, 1916, p. 633—637; I. I. Russu, *Un liliġiu de hotărnicie din Scythia Minor*, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 75—86.

⁵ *Vicus Celeris* face parte deci din teritoriul orașului Tomis, dacă însemnarea lui Gr. Tocilescu este exactă.

⁶ Subliniem că indicațiile de la nr. 3—4 sînt date și scrise de Gr. Tocilescu; negăsind însă nici o altă documentare în legătură cu proveniența acestor inscripții, socotim util a le semna aici.

8. *Fouilles...*, p. 207, nr. 32 (= *CIL*, III, 14449), stelă funerară pusă pentru T. Manius Bassianus, publicată ca fiind găsită la Casapchioi; provine de fapt de la Caraharman (Vadu), v. Mss., vol. 5132, p. 218 (cf. W. Christ, în *Sitzb. der. phil.-hist. Klasse der K.B. Acad. der Wissenschaften zu München*, II, 1875, p. 94, nr. 27).

9. *Fouilles...*, p. 211, nr. 40 (= *CIL*, III, 14462) stîlp miliar descoperit potrivit indicațiilor din *Fouilles.*, „lîngă Tulcea”, iar conform celor din *CIL*, la Cogealac; provine de la Gargalicul Mare, cum rezultă din Mss., vol. 5132, f. 215.

10. *Fouilles...*, p. 212, nr. 41 (= *CIL*, III, 14463), stîlp miliar „de la Constanța” pus în vremea lui Diocletian și apoi scris din nou în timpul lui Constantin; a fost găsit la Sariurt, în curtea unui locuitor, așa cum arată o însemnare din Mss., vol. 5132, f. 204.

11. *Fouilles...*, p. 209, nr. 35 (= *CIL*, III, 14214, 24), patru fragmente dintr-o listă cu soldați din armata imperială din epoca tîrzie, descoperite „lîngă Babadag”; din însemnările lui Gr. Tocilescu și P. Polonic, în Mss., vol. 5132, f. 96 și vol. 5139, f. 212, precum și din nota autorităților locale depusă în Arhiva M.N.A., anul 1897, p. 44, rezultă că cele patru fragmente au fost găsite în apropierea satului Mahmudia. Locul descoperirii ne este precizat de P. Polonic-senior; în raportul său asupra periegezei făcute pe malul drept al Dunării dobrogene, el descrie complexul de ruine din împrejurimile Mahmudiei⁷. În afară de cetatea de piatră Biserica sau Crucea, la vest de Mahmudia, identificată cu orașul antic Salsovia⁸, și în afară de cetatea de pămînt „preistorică” de la Beștepe, în partea de Est a satului Beștepe, „...pe valea Curpenișului, sub poalele dealului Beștepe, se găsesc prin arătură o mulțime de cioburi și cărămizi romane, ceea ce arată că aici a fost un oraș roman. Printr-o vilcea care se scurge în Chiolbasa se găsesc urmele unui aqueduct. Aici s-a găsit piatra cu inscripție compusă din trei plăci ce au aparținut unui mare monument cuprinzînd lista de soldați ai unui corp militar sau ai unui colegiu rînduit militărește din epoca mai tîrzie”⁹.

Reluînd problema descoperirilor de la Beștepe, într-o comunicare prezentată la Academia Romîină în 18 ianuarie 1907¹⁰, Gr. Tocilescu repetă că aici s-au găsit mai multe liste de soldați dintr-un corp militar... din epoca lui Constantin. Totuși, în 1900 el publica în *Fouilles...*, că fragmentele inscripției amintite au fost găsite „près de Babadag”. Confuzia este cu atît mai greu de explicat, cu cît cele patru fragmente n-au fost găsite deodată. Fragmentele însemnate în publicații cu a, b, c, găsite mai întîi — cum reiese din textul raportului citat mai sus — au fost publicate în *AEM*, XIX, p. 221, nr. 85, cu locul de descoperire „in der Nähe von Babadag”.

⁷ Acest raport al lui P. Polonic a fost prezentat de Gr. Tocilescu la Academia Romîină în ședința din 5 iunie 1898, într-o comunicare intitulată *No: cercetări asupra topografiei antice a Dobrogei*.

⁸ Merită a fi relevant faptul că Gr. Tocilescu a identificat ruinele cetății de piatră de la Mahmudia cu cetatea antică Salsovia încă din anul 1896, pe baza datelor itinerariilor antice.

⁹ Gr. Tocilescu adaugă cîteva rînduri la raportul lui P. Polonic și dă o transcriere a textului inscripției.

¹⁰ Comunicarea cu titlul *Edictul împăratului Licinius cu privire la cultul zeului Soare*; este o notă critică pe marginea lucrării lui V. Pârvan, *Salsovia*, tocmai apărută.

Fragmentul d, descoperit încă în 1897, a fost publicat apoi în *Fouilles...*, cu aceeași indicație.

Menționăm că un ultim fragment, al cincilea, din această inscripție a fost găsit după 1930 la Congaz, fapt ce a înlesnit continuarea confuziei create de Gr. Tocilescu în localizarea inscripției și a evenimentelor legate de ea la Babadag ¹¹.

După cum arată S. Lambrino într-un studiu în care se ocupă de acest document ¹², fragmentele inscripției conțin numele unor soldați din trei corpuri diferite. Prezența lor la Salsovia, unul din principalele puncte strategice pe linia Dunării între vărsarea Prutului și Mare, dezvăluie importanța Salsoviei în sistemul limesului scitic. Identificarea lor e dificilă, fiindcă datele referitoare la armata din epoca romană târzie sînt foarte sărace. Totuși, identificarea unităților prezente în această inscripție poate fi încercată măcar cu titlu de ipoteză. Într-o inscripție dedicată zeului Soare, publicată de C. Moisil și reluată de V. Pârvan, se amintește o *vexillatio* cu un *praepositus* staționînd permanent în castelul de la Salsovia ¹³. Gr. Florescu socotea că această *vexillatio* era un detașament al legiunii *I Iovia*, întocmai ca *vexillatio Aegissensis*, comandată tot de un *praepositus* ¹⁴. În afară de această informație, *Notitia Dignitatum* arată la Salsovia o unitate auxiliară, *Milites quinti Constantiani*, înființată de Constantius al II-lea. Nu este exclus ca în inscripția noastră, soldații de pe lista cu nume exclusiv orientale să fi făcut parte din această unitate nou înființată; cei cu nume caracteristice provinciilor dunărene aparțineau probabil unor cohorte din legiunea *I Iovia* staționată la Dunărea de jos, de la sfîrșitul secolului al III-lea. În acest caz, inscripția ar putea fi datată din perioada dintre Constantius al II-lea și Valens, timp după care Salsovia a fost distrusă și părăsită. În orice caz, Procopius n-o mai menționează printre cetățile restaurate de Iustinian ¹⁵.

Din cele arătate mai sus, reiese că o bună parte din inscripțiile publicate de Gr. Tocilescu în *Fouilles...*, și reproduse apoi în *CIL*, III, mai cu seamă între numerele 14440—14460, au fost publicate cu numeroase confuzii privind locul lor de descoperire. Aceste erori, transpuse în hărțile ce însoțeau comunicările lui Gr. Tocilescu, au trecut ca date certe și în hărțile Dobrogei antice întocmite ulterior. Din seria inscripțiilor publicate în *Fouilles...*, în afara celor de la Tropaeum Traiani, numai puține din indicațiile asupra locului descoperirii corespund datelor din manuscrise sau din arhivă. E de presupus că asemenea confuzii s-au produs și în cazul celorlalte, în legătură cu care nu am găsit vreo informație care să confirme sau să infirme datele comunicate de Gr. Tocilescu în *Fouilles...*

¹¹ P. Nicorescu, în *ARMSI*, XIX, 1937, p. 211—216.

¹² S. Lambrino, în *RIR*, X, 1940, p. 333—339.

¹³ C. Moisil, în *Convorbiri literare*, XXXIX, 1905, p. 566; V. Pârvan, *Salsovia*, București, 1906.

¹⁴ Gr. Florescu, R. Florescu și P. Diaconu, *Capidava*, I, p. 121.

¹⁵ Pentru aceste probleme, V. Pârvan, *Salsovia*, p. 21 și 43—44.

Bineînțeles că pentru întocmirea hărții așezărilor Dobrogei antice, cunoașterea locului descoperirii monumentelor epigrafice este necesară, dar nicidecum suficientă. Se știe că încă din antichitate aceste monumente au fost ridicate de la locul lor, folosite ca material de construcție și uneori transportate la mari distanțe. De aceea, identificarea unei așezări, menționată într-o inscripție descoperită întâmplător, poate fi făcută numai atunci când ea e sprijinită de informațiile literare sau prin cercetări sistematice de teren.

EMILIA DORUȚIU